

Jiří Lach

ORCID: 0000-0002-1131-1854
Univerzita Palackého v Olomouci

Středověká a raně novověká symbolika a motivy v genocidách 20. století¹

Medieval and Early Modern Symbolism and Motifs in 20th-Century Genocides

Abstrakt

Zjawisko ludobójstwa zostało zdefiniowane, opisane i skodyfikowane dopiero w kontekście II wojny światowej i po jej zakończeniu (Rafał Lemkin, Konwencja ONZ z 1948 r.). Jednak masowa przemoc spełniająca kryteria ludobójstwa sięga głęboko w czasy przednowoczesne. Podobnie współczesne ludobójstwa, w tym Holokaust, zawierają motywy związane ze światem średniowiecznym (i wczesnonowożytnym). Należą do nich m.in. *a priori* ostracyzacja ofiar oparta na celowym (ahistorycznym) aktualizowaniu realiów średniowiecznych, wykorzystywanie i nadużywanie argumentów religijnych oraz kościelnych itp. Rozdział dotyczy tłumaczenia tych symboli w kontekście wybranych, znaczących ludobójstw XX w.

Słowa klucze: ludobójstwo, motywy średniowieczne, nazizm, Holokaust

1 Text vznikl s podporou *Fondu pro podporu vědecké činnosti na FF UP (FPVČ 2022/12)*.

Abstract

The phenomenon of genocide was defined, described, and codified only in the context of the Second World War and after its end (Rafał Lemkin, UN Convention 1948), however, mass violence fulfilling the scope of genocide goes back deep into pre-modern times. Likewise, modern genocides, including the Holocaust, contain motifs associated with the medieval (and early modern) world. These include the a priori ostracization of victims based on purposeful (ahistorical) updating of medieval realities, the use and abuse of religious and church arguments, etc. The chapter deals with the translation of these symbols in some significant genocides of the 20th century.

Keywords: genocide, medieval motifs, Nazism, Holocaust

Úvod: od Lemkina k chápání fenoménu genocidy jako *long durée*

Pojem „genocida” je spojen s polským právníkem židovského původu Rafałem Lemkinem a shodou okolností v polovině listopadu 2023 uplynulo osmdesát let od momentu, co toto slovo spatřilo světlo světa². Sám Lemkin se jako mladý právník již před druhou světovou válkou snažil terminologicky uchopit masové zločiny a zavést do terminologie mezinárodního práva pojmy jako „barbarismus” nebo „zločin vandalismu”, ale tyto návrhy se neujaly³. Oproti tomu jeho pojem genocida z proslulého díla *Vláda osy v okupované Evropě* nejenže pevně zakotvil v akademické rozpravě a definoval obor, který v posledních desetiletích expanduje, ale stal se také součástí mezinárodního práva. Tehdy již v USA plně usazený Lemkin se významně podílel na kodifikaci zločinu genocidia, protože zejména v letech 1945 až 1948 neúnavně pracoval a loboval ve prospěch mezinárodně právní prevence masových zločinů pod tímto termínem. Únavné a často frustrující úsilí, které již začala ovlivňovat studená válka

2 Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe. Laws of Occupation. Analysis of Government. Proposals for Redress* (Washington: Carnegie endowment for international peace, Department of international law, 1944), XV. Předmluvu Lemkin datoval 15. listopadem 1943.

3 Bylo to na 5. mezinárodní konferenci k unifikaci trestního práva v Madridu v roce 1933. Srov. Dominik J. Schaller, Jürgen Zimmer, „Introduction. The Origins of Genocide – Raphael Lemkin as a Historian of Mass Violence”, w *The Origins of Genocide. Raphael Lemkin as a historian of mass violence*, eds. Dominik J. Schaller, Jürgen Zimmer (London–New York: Routledge, 2009), 3.

i zcela odlišné vnímání práva u vítězných mocností druhé světové války,⁴ vyústilo v přijetí *Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia* OSN 9. prosince 1948⁵.

Od konce 40. let 20. století se mezinárodní právo soustřeďovalo na prevenci zločinu genocidy. Na akademickém poli stálo studium genocidy na periférii různých oborů, a to především historie, sociologie, psychologie, právních věd a politologie. Chronologicky byly v hledáčku badatelů zejména genocidy 20. století s výraznou dominancí Holocaustu. V tomto příspěvku nechávám stranou rozsáhlou debatu o jedinečnosti Šoa, resp. jejím referenčním významu pro další genocidy, která pokračuje dodnes. Nepsaný kánon případových studií genocidy ve valné většině začínal tureckou genocidou Arménů z let 1915 až 1923 a postupoval ke konci 20. století s živou pamětí na Rwandu a srebrenický masakr v polovině 90. let minulého století. Přetrvával tedy obraz genocidy jako novodobého fenoménu. Na přelomu milénia se výzkum rozšířil směrem ke genocidním aspektům koloniální a imperiální éry⁶ a sahal až do raného novověku. V posledních letech je stále intenzivněji akcentován přístup, který výstižně pojmenoval jeden z průkopníků studií genocidy Leo Kuper v roce 1981 a lze jej parafrázovat slovy: pojen je nový, ale fenomén pradávný⁷. Ale zatímco tehdy se jednalo o poznámku, dnes je to stále častěji používaný přístup. Nejnověji a rozsáhle to dosvědčuje mohutná *The Cambridge World History of Genocide*⁸ z roku 2023, jako příklad stručného nástinu od starověku po dnešek lze uvést o šest let

4 Podrobnou analýzu jeho podílu na přijetí úmluvy podává John Cooper, *Raphael Lemkin and the Struggle for the Genocide Convention* (Houndmills–New York: Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008). Lemkina např. velice mrzelo a iritovalo, že Mezinárodní vojenský tribunál (International Military Tribunal) v Norimberku s pojmem genocidy a jeho obsahem neoperoval. Srov. *ibidem*, 77.

5 Text úmluvy: General Assembly resolution 260 A (III), *Convention on the Prevention and Punishment of Crime of Genocide*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-prevention-and-punishment-crime-genocide> (přístup: 21.03.2024).

6 Ilustruje to např. *Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History*, ed. Dirk A. Moses (Oxford–New York: Berghahn Books, 2008). Jedná se o sborník z konference z r. 2003.

7 „The word is new, the concept is ancient”. Cit. podle Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction* (London–New York: Routledge, 2017), 44.

8 *The Cambridge World History of Genocide*, ed. Ben Kiernan (Cambridge: Cambridge University Press, 2023). Ben Kiernan je hlavním editorem práce o třech svazcích: sv. 1: *Genocide in the Ancient, Medieval and Premodern Worlds*, eds. Ben Kiernan, Tracy Maria Lemos, Tristan S. Taylor; sv. 2: *Genocide in the Indigenous, Early Modern and Imperial Worlds, from c. 1535 to World War One*, eds. Ned Blackhawk, Benjamin Madley, Rebe Taylor; sv. 3: *Genocide in the Contemporary Era, 1914–2020*, eds. Ben Kiernan, Wendy Lower, Norman M. Naimark, Scott Strauss.

mladší práci Normana Naimarka⁹. Z exponenciálně narůstajícího výzkumu různých genocid od prehistorie po dnešek vyplývá, že rozšiřující seznam případových studií nedostačuje a je třeba konceptuálního a stále více mezioborového pohledu¹⁰. Jedním z trendů je hledání spojitostí a inspirací napříč epochami, které se umožňují nalézat spojitosti mezi genocidními praktikami i časově vzdálených období. V tomto duchu je koncipován tento příspěvek, který se soustředí zejména na spojitost mezi středověkem a nacistickými genocidními postupy.

„Civilizační mise“

Velmi frekventovaný, ne-li vůbec nejčastější středověký motiv přítomný v nacismu je fenomén křížáků a křížových výprav, která je dodnes populární např. mezi neonacisty a extrémně pravicovými skupinami. Iničiátoři genocidy, či obecně nenávistné kampaně, používali a používají středověké kruciáty v následujícím schématu: genocidní akt prezentují coby ušlechtilou misi, která osvobodí, civilizuje, vyčistí, kulturně povýší teritorium, které buďto kdysi na výši bylo anebo jeho současní obyvatelé a vládcí nedosahují kvalit „rytíře bojujícího za svatou věc“. Tyto rétorické obraty lze nalézt u hlavních nacistických pohlavárů a jsou replikovány na nejnižší úroveň, např. u členů Einsatzgruppen resp. vojáků Wehrmachtu¹¹. Kolonizační aspekt v duchu civilizační mise po vzoru středověkých hrdinů, včetně křížáků, je doložitelný u proměny Osvětlení podle německých představ za druhé světové války a zobecnitelný na celou politiku nacistického Německa na východě.

Nacisté uvažovali v kontextu opakování historie. Mělo dojít k replikaci (a zkvalitnění provedení) středověké kolonizace evropského východu, k čemuž byli povoláni i historici, pochopitelně z řad loajálních členů NSDAP, jako Franz Lüdtke. Ten na sjezdu nacistických pohlavárů v roce 1941 sděloval, že „...ve středověku se polští králové, biskupové a statkáři předháněli v tom, kdo na svou půdu přiláká více německých usedlíků. Noví osadníci mýtili lesy, zakládali města a vesnice a přinášeli s sebou zákony a kulturu. Za to získali nezpochybnitelné právo na půdu, které platilo i po sedmi stoletích. Nacionálněsocialistické Německo se k jejich odkazu

9 Norman M. Naimark, *Genocide: A World History* (Oxford: Oxford University Press, 2017).

10 Donald Bloxham, Dirk A. Moses, „Introduction“, w *Genocide. Key Themes*, eds. Donald Bloxham, Dirk A. Moses (Oxford: Oxford University Press, 2022), 4.

11 Srov. např. *Dopisy z Wehrmachtu*, eds. Marie Moutierová, Fanny Chassain-Pichonová (Praha: Volvox Globator, 2015).

*hlásilo a mělo završit to, s čím středověcí kolonizátoři započali*¹². V této souvislosti říšský ministr propagandy Joseph Goebbels vybízel novináře, aby nepoužívali slovo „kolonizace“, protože nacistická invaze do Polska a dále na východ měla být prezentována jako dílo obnovy¹³.

Podobnou argumentaci, kdy je extrémní genocidní násilí ospravedlnováno civilizační misí, můžeme vidět ve výbojích fašistické Itálie v Africe, především v Habeši, byť v méně extenzivní formě¹⁴. Jako v případě nacistické expanze z roku 1939 (a její verbální přípravě před 1. zářím toho roku) je brutální okupace zdůvodňována dávnou a povýšenou predispozicí italského člověka. Argumentace je velmi podobná německému antisemitismu¹⁵.

Středověké motivy a spojitosti

Odraz středověku v nacistickém hnutí (a zprostředkovaně genocidním konání) vykazoval dvojí podobu: 1. měl strukturální význam. Nacisté si uvědomovali, jak podstatnou roli symboly hrají, a především ve středověku hrály, a že mají výrazný potenciál. Tento potenciál zahrnuje vytváření poslušnosti, resp. loajalit, které jsou formovány na dobrovolné bázi zúčastněných (práve díky působení symbolů) a bez větší nutnosti použití násilí. To je příklad zaslepené, loajální a až fanatické důvěry významné částí německé populace ve vůdce, v jehož ikonografickém zobrazení figurují i středověké motivy¹⁶. V dalším plánu je to ochota členů vyvoleného společenství (tj. např. Němců) participovat na eliminaci nepřátelských skupin. 2. využití samotných středověkých motivů jako byly posvátné předměty – kříž, postavy – císař Barbarossa, spirituální pouta – lid/Volk).

12 Deborah Dworková, Robert Jan Van Pelt, *Osvětim. 1270 až Současnost* (Praha: Argo, 2006), 23.

13 *Ibidem*, 23.

14 Zde je potřeba zdůraznit, že rozsah násilí byl nižší pouze v porovnání s extrémními genocidními projevy, jak je známe z 30. a 40. let 20. století a obrat „méně extenzivní forma“ nemůže relativizovat utrpení obětí, ani úmysly pachatelů.

15 K italské linii srov. Ian L. Campbell, „Italian Atrocities in Ethiopia: An Enquiry into the Violence of Fascism's First Military Invasion and Occupation”, *Journal of Genocide Research* 24, č. 1 (2022): 119–133; Aaron Gillette, „The origins of the ‘Manifesto of racial scientists’”, *Journal of Modern Italian Studies* 6, č. 3 (2001): 305–323; Meir Michaelis, „Mussolini's unofficial mouthpiece: Telesio Interlandi – Il Tevere and the evolution of Mussolini's anti-Semitism”, *Journal of Modern Italian Studies* 3, č. 3 (1998): 217–240.

16 Viz všeobecně známá fotografie Adolfa Hitlera jako středověkého německého rytíře v brnění a standartou s hákovým křížem. Srov. např. obálku Michael Burleigh, *Třetí říše: Nové dějiny* (Praha: Argo, 2008).

Nejednalo se v tomto pouze o ikonografické objekty (malby, karikatury, koláže), ale také o textové využití středověké a raně novověké křesťanské argumentace a obviňování. Někteří historici se přitom domnívají, že středověk ožíval v třetí říši nejenom v kontextech, které zde zmiňuji, ale do jisté míry i jako politický vzor. Přestože nacistické Německo představovalo autokratický, respektive modelový příklad totalitního režimu, mělo do jisté míry neofeudální strukturu, která poskytovala nemalou moc regionálním župním vedoucím – gauleiterům (od roku 1933) a posléze, po roce 1939, v říšské župě Povartí, Říšském komisariátu Východ a na dalších připojených územích. Gauleitieri, resp. vedoucí okupovaných území, disponovali poměrně značnou autonomií.¹⁷ Tato autonomie se vyznačovala vnější (a v drtivé většině autentickou) oddaností vůdci a jeho principům, ale zároveň byla předmětem silného politického boje mezi různými složkami režimu, které měly odlišné mocenské cíle. Právě divergence těchto strategií se brutálně a osudově podepsala na Židech a dalších obětech okupace východní Evropy¹⁸. Měly totiž jedno společné: zcela opovrhovaly pozici ovládaných skupin. Ilustrativním dokladem je příklad dvou velmi známých konkurentů Himmlera a Hanse Franka¹⁹. Ti ve svých představách o Generálním gouvernementu brali v úvahu různé faktory, ale elementární podmínky k přežití pro původní nebo přesídlenou (neněmeckou) populaci v žádném případě.

Role náboženských symbolů a paralel

Jedním z velmi častých a po staletí používaných motivů bylo nařčení Židů z rituálního vraždění. Nejedná se o jev, který lze v 19. a 20. století redukovat pouze na éru nacismu (viz např. Hilsnerův případ v českých zemích), ale zde byl velmi frekventovaně využíván. David I. Ketzner a Gunar Mokosch s odkazem na Doris Bergen a její starší studii²⁰ uvádějí, že „[k]řesťanský antijudaismus rozhodně nebyl jediným faktorem, ale

17 Srov. Fabian Link, Mark W. Hornburg, „«He Who Owns the Trifels, Owns the Reich»: Nazi Medievalism and the Creation of the «Volksgemeinschaft» in the Palatinates», *Central European History* 49, č. 2 (2016): 211.

18 Srov. Götz Aly, „Konečné řešení”. *Přesun národů a vyhlazení evropských Židů* (Praha: Argo, 2006), 159.

19 *Ibidem*, 152.

20 Doris L. Bergen, „Catholics, Protestants, and Christian Antisemitism in Nazi Germany”, *Central European History* 27, č. 3 (1994): 329–348.

bez něj by k holocaustu nemohlo dojít tak, jak k němu došlo”²¹. Nacistická genocidní politika replikovala středověké a raně novověké interpretace rituálních vražd, které domněle páchali Židé, včetně odkazů na Bibli. Příkladem je virulentně antisemitský plátek Julia Streichera *Der Stürmer*, který se k tématu opakovaně vracel po celou dobu své existence (1923–1945)²², přičemž do období vyhlazování evropské židovské populace náleží hned několik textů, které odkazují na Starý zákon a dovozují např., že Pesach byl první a nejbrutálnější ukázkou židovského rituálního vraždění a vrozené krvežíznivosti Židovstva²³.

Role náboženství v předmoderní a raně moderní společnosti byla klíčová ba ústřední. Až postupující novověk nabízel alternativy jedinci i státu, jak udržet loajalitu lidí. Přestože věk sekularizace mohl budit zdání, že náboženství mizí, nastal spíše proces napodobování náboženství, včetně křesťanství, jinými principy, které však zachovávaly náboženské techniky/rituály a symboly. Emilio Gentile řadí fašismus a nacismus mezi politická náboženství, byť nikoliv bez rozdílů. V případě německého nacismu zdůrazňuje novopohanské rysy. Obě ideologie ovšem považuje za jakési surogátní náboženství, přičemž v nacionálním socialismu spatřuje vrchol fašistických tendencí. S oporou v dobovém úsudku Karla Polanyiho z roku 1935 E. Gentile sumarizuje: „[P]ouze v Německu fašismus ‚dospěl do rozhodujícího stádia, v němž politická filozofie přechází v náboženství‘. Politické náboženství národního socialismu bylo ... nejsilnějším podnětem pro masové liturgické projevy, které vyvrcholily zbožňováním Führera”²⁴. Uvádí rovněž, že nacismus svou politickou religiozitu zakládal na „zbožštění árijské rasy, na kultu krve, na nenávisti k Židům a na zbožňování Hitlera”²⁵. Nejde však pouze o schopnost totalitních a genocidu iniciujících ideologií napodobovat učení a techniky náboženství a konkrétně křesťanství, ale o hlubší souvislost.

Steven Leonard Jacobs rozeznává hned čtyři společné rysy mezi náboženstvím a genocidou. Je to 1. kmenová nadřazenost, která definuje vnitřní skupinu, a naopak ostrakizuje vnější (nevyvolené) skupiny;

21 David I. Ketzler, Gunnar Mokosh, „The Medieval in the Modern: Nazi and Italian Fascist Use of the Ritual Murder Charges”, *Holocaust and Genocide Studies* 33, č. 2 (2019): 178.

22 Se stupňující se tendencí v letech 1933–1945.

23 Ketzler, Mokosh, *The Medieval in the Modern*, 188. V jejich textu je *Der Stürmer* srovnáván s italským fašistickým plátkem *La Difesa della razza*. Ze srovnání vychází, že antisemitismus v italském fašistickém systému roli nehrál, a to zejména od roku 1938, nijak marginální roli, jak se někdy mylně uvádí.

24 Viz Emilio Gentile, *Politická náboženství: mezi demokracií a totalitarismem* (Brno: Centrum pro Studium Demokracie, 2008), 65.

25 *Ibidem*.

2. Exkluzivizmus, který oceňuje kvality vnitřní skupiny, a v případě vnější skupiny konstatuje absenci určitých podstatných hodnot; 3. Privilegovaný přístup k moci, což je v náboženství reprezentováno přístupem k bohu/bohům nebo autoritativním „mluvčím“ boha (např. velekněz, papež či biskup); 4. Svaté texty, které poskytují přístup k bohu v případě náboženství (Tóra, Nový zákon, Korán) a v případě genocid se jedná o vůdcovské texty jako je Hitlerův *Mein Kampf*, Deset přikázání během genocid Arménů a Tutsiu²⁶. Přes vžitou představu, že genocida je nemoc 20. století, uvádí Doris Berger, že mnoho projevů extrémního násilí minulému století předcházelo, a mnohé z nich měly náboženskou dimenzi či s náboženstvím souvisely – např. křížové výpravy a inkvizice²⁷.

V každém případě při odkazu na předmoderní, resp. středověké inspirace neplatí, že by nacisté nebo fašisté explicitně či implicitně používali symboly a argumentaci, která staletí stagnovala a spatřila světlo světa až po první světové válce. Velmi důležitou složkou v tomto procesu představuje 19. století, kdy kvetlo spojování (pseudo)vědeckých rasových teorií a náboženství²⁸. V tuto dobu se zrodilo to, co Saul Friedländer označil jako „spasitelský antisemitismus“, který ovládl část německé a evropské společnosti. Spasitelský antisemitismus vzešel z obav „z rasové *degenerace a náboženské víry ve vykoupení*“. A Friedländer pokračuje: „*Hlavní příčinou degenerace bylo pronikání Židů do německého politického těla, do německé společnosti a do německého krevního oběhu. Germánství a arijský svět byly na cestě k záhubě, pokud by boj proti Židům byl nespojit; měl to být boj na život a na smrt. Vykoupení mělo přijít jako osvobození od Židů – jako jejich vyhnání, případně vyhlazení*“²⁹. Negativní přínos 19. století k nenávisti vůči Židům měl řadu podob a výrazně zasahoval do kultury, která zpětně rezonovala ve společnosti. Za zmínku v té souvislosti stojí Richard Wagner, jedna z Hitlerových životních inspirací. Nacistický diktátor pod dojmem Wagnerovy hudby blouznil o světovládě dlouhá léta³⁰. Jeho opery také formulovaly představu Hitlera a dalších nacistů

26 Steven Leonard Jacobs, „The Religion-Genocide Nexus“, w *The Cambridge World History of Genocide*, sv. 1: *Genocide in the Ancient, Medieval and Premodern Worlds*, 91.

27 Doris L. Bergen, „Religion and Genocide: A Historiographical Survey“, w *Historiography of Genocide*, ed. Dan Stone (London: Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008), 195.

28 Více Susannah Heschel, „When Jesus was and Aryan. The Protestant Church and Anti-semitic Propaganda“, w *In God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century*, eds. Omer Bartov, Phyllis Mack (New York–Oxford: Berghahn Books, 2001), 79 an.

29 Saul Friedländer, *Nazi Germany and the Jews* (New York: HarperCollins Publishers, 1997), 87.

30 Např. I necelý týden před smrtí. Srov. Ian Kershaw, *Hitler. 1936–1945. Nemesis* (Praha: Argo, 2004), 570.

o velikosti německého středověku. Nacistický vůdce totiž „slyšel” středověk prostřednictvím hudebního a scénického vyjádření bayreuthského mistra. Důležitý spojník představoval také Wagnerův antisemitismus, o němž Hitler věděl. K Wagnerově stati *Židovství z hudby* z r. 1850 Jan P. Kučera poznamenává, že „není v pravém slova smyslu antisemitská”³¹, ale k nenávisti vůči Židům bezpochyby přispěla nemalou měrou.

Nejen z výše uvedeného je zřejmé, že hledání středověkých (a raně novověkých) inspirací a motivů v extrémním násilí 20. století v případě Evropy vede nejčastěji k nacistickým zločinům konce třicátých a počátku čtyřicátých let. Zde se opět musíme vrátit k již zmíněnému Rafału Lemkinovi³². Lemkin v nepublikovaných a nedokončených světových dějinách genocidy, které psal po druhé světové válce a zdaleka se nevěnují jen Evropě, hovoří o specifickém národním charakteru a spojuje genocidu výrazně s kulturou³³. Odkazuje přitom na T.G. Masaryka, jak sám odkryl v teprve nedávno publikované autobiografii³⁴. V nepublikované syntéze genocidy Lemkin spojuje Holocaust s tradicí německého osídlování východní Evropy od středověku³⁵ a Německo dokonce považoval za „klasickou zemi genocidních praktik”³⁶.

Bibliografie

Knihy a monografie

- Aly Götz, „Konečné řešení”. *Přesun národů a vyhlazení evropských Židů* (Praha: Argo, 2006).
- Genocide. Key Themes*, eds. Donald Bloxham, Dirk A. Moses (Oxford: Oxford University Press, 2022).

31 Jan P. Kučera, *Drama zrozené hudbou. Richard Wagner* (Praha–Litomyšl: Paseka, 1995), 112.

32 Genocide studies postupně objevily Lemkina jako osobu, která iniciovala problém genocidy, pak výzkum zjistil, že jeho podíl byl velmi rozsáhlý a v poslední době se zaměřil na Lemkinovu vlastní vědeckou práci po vydání jeho *Axis Rule*. Jedná se např. o: Douglas Irvin-Erickson, *Raphaël Lemkin and the Concept of Genocide* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017); Dirk A. Moses, *The Problems of Genocide. Permanent Security and the Language of Transgression* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).

33 Tyto texty jsou uloženy v Lemkinově sbírce v New York Public Library.

34 *Totally Unofficial. The Autobiography of Raphael Lemkin*, ed. Donna-Lee Frieze (New Haven–London: Yale University Press, 2013), 127.

35 Moses, *Permanent Security and the Language of Transgression*, 146.

36 Raphael Lemkin, „Genocide as a Crime under International Law”, *The American Journal of International Law* 41, č. 1 (1947): 151.

- Burleigh Michael, *Třetí říše: Nové dějiny* (Praha: Argo, 2008).
- Cooper John, *Raphael Lemkin and the Struggle for the Genocide Convention* (Houndmills–New York: Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008).
- Dopisy z Wehrmachtu*, eds. Marie Moutierová, Fanny Chassain-Pichonová (Praha: Volvox Globator, 2015).
- Dworková Debórah, van Pelt Robert Jan, *Osvětim. 1270 až Současnost* (Praha: Argo, 2006).
- Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History*, ed. Dirk A. Moses (Oxford–New York: Berghahn Books, 2008).
- Friedländer Saul, *Nazi Germany and the Jews* (New York: HarperCollins Publishers, 1997).
- Gentile Emilio, *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem* (Brno: Centrum pro Studium Demokracie, 2008).
- Irvin-Erickson Douglas, *Raphaël Lemkin and the Concept of Genocide* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017).
- Jones Adam, *Genocide: A Comprehensive Introduction* (London–New York: Routledge, 2017).
- Kershaw Ian, *Hitler. 1936–1945. Nemesis* (Praha: Argo, 2004).
- Kučera Jan P., *Drama zrozené hudbou. Richard Wagner* (Praha–Litomyšl: Paseka, 1995).
- Lemkin Raphael, *Axis Rule in Occupied Europe. Laws of Occupation. Analysis of Government. Proposals for Redress* (Washington: Carnegie endowment for international peace, Department of international law, 1944).
- Moses Dirk A., *The Problems of Genocide. Permanent Security and the Language of Transgression* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).
- Naimark Norman M., *Genocide: A World History* (Oxford: Oxford University Press, 2017).
- The Cambridge World History of Genocide*, 1–3, ed. Ben Kiernan (Cambridge: Cambridge University Press, 2023).
- Totally Unofficial. The Autobiography of Raphael Lemkin*, ed. Donna-Lee Frieze (New Haven–London: Yale University Press, 2013).

Časopisy

- Bergen Doris L., „Catholics, Protestants, and Christian Antisemitism in Nazi Germany”, *Central European History* 27, č. 3 (1994): 329–348.
- Campbell Ian L., „Italian Atrocities in Ethiopia: An Enquiry into the Violence of Fascism’s First Military Invasion and Occupation”, *Journal of Genocide Research* 24, č. 1 (2022): 119–133.
- Gillette Aaron, „The origins of the ‘Manifesto of racial scientists’”, *Journal of Modern Italian Studies* 6, č. 3 (2001): 305–323.
- Ketzer David I., Mokosh Gunnar, „The Medieval in the Modern: Nazi and Italian Fascist Use of the Ritual Murder Charges”, *Holocaust and Genocide Studies* 33, č. 2 (2019): 177–196.

- Lemkin Raphael, „Genocide as a Crime under International Law”, *The American Journal of International Law* 41, č. 1 (1947): 145–151.
- Link Fabian, Hornburg Mark W., „«He Who Owns the Trifels, Owns the Reich»: Nazi Medievalism and the Creation of the «Volksgemeinschaft» in the Palatinates”, *Central European History* 49, č. 2 (2016): 208–239.
- Michaelis Meir, „Mussolini’s unofficial mouthpiece: Telesio Interlandi – Il Tevere and the evolution of Mussolini’s anti-Semitism”, *Journal of Modern Italian Studies* 3, č. 3 (1998): 217–240.

Kapitoly v monografiích

- Bergen Doris L., „Religion and Genocide: A Historiographical Survey”, w *The historiography of Genocide*, ed. Dan Stone (London: Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008), 194–227.
- Heschel Susannah, „When Jesus was and Aryan. The Protestant Church and Antisemitic Propaganda”, w *In God’s Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century*, eds. Omer Bartov, Phyllis Mack (New York–Oxford: Berghahn Books, 2001), 79–105.
- Jacobs Steven Leonard, „The Religion-Genocide Nexus”, w *The Cambridge World History of Genocide*, 1: *Genocide in the Ancient, Medieval and Premodern Worlds*, eds. Ben Kiernan, Tracy Maria Lemos, Tristan S. Taylor (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 86–102.
- Schaller Dominik J., Zimmerer Jürgen, „Introduction. The Origins of Genocide – Raphael Lemkin as a Historian of Mass Violence”, w *The Origins of Genocide. Raphael Lemkin as a historian of mass violence*, eds. Dominik J. Schaller, Jürgen Zimmer (London–New York: Routledge, 2009), 1–8.

Netografie

- General Assembly resolution 260 A (III), *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-prevention-and-punishment-crime-genocide> (přístup: 21.03.2024).

KRÓL I DWÓR, I ELITY

